

ВІДГУК

офіційного опонента, доктора економічних наук, професора

Полчанова Андрія Юрійовича

на дисертаційну роботу

Сідельник Наталії Юріївни

на тему «**РОЗВИТОК СТРАХУВАННЯ В КОНТЕКСТІ ІННОВАЦІЙНИХ**

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ТРАНСФОРМАЦІЙ»,

виконану на здобуття наукового ступеня доктора філософії

за спеціальністю 072 – Фінанси, банківська справа і страхування

(07 «Управління та адміністрування»)

1. Актуальність теми дисертаційної роботи

В сучасних умовах соціально-економічної нестабільності важливість інноваційного розвитку страхового ринку набуває особливого значення. Страхування забезпечує не тільки стійкість економічної системи, але й стимулює економічних агентів до застосування інноваційних розробок в системі протидії ризикам, що зменшує вартість та розширює доступність страхового покриття. Це дозволяє сформувати ефективну багаторівневу превентивну систему управління ризиками в державі. Окрім того, страхування виступає надійним ринковим інструментом відшкодування значних витрат за фактом настання форс-мажорних обставин та забезпечує підтримку фінансової стійкості суб'єктів господарювання, що особливо актуально в умовах безпрецедентних викликів сучасності, таких як кризи глобальної фінансової системи, пандемії та війни. Так, розвиток медичного страхування дозволяє підвищити якість надання медичних послуг та забезпечити їх доступність для громадян; страхування кіберризиків дозволить зменшити втрати компаній від кібератак та побудувати адаптивну та дієву внутрішню систему кібербезпеки; відновлення ефективного страхування катастрофічних ризиків в аграрному секторі при активній підтримці держави дозволить отримати синергетичний ефект, який проявлятиметься не тільки в зменшенні кількості банкрутств агровиробників та збереженні поступального розвитку аграрної галузі, але й у підтриманні стійкого рівня продовольчої безпеки України. Формалізація основних закономірностей розвитку вітчизняного та закордонного страхових ринків дозволить органам державного регулювання сформувати найбільш дієві інструменти стимулювання розвитку українських страхових компаній, що з урахуванням значного інвестиційного потенціалу страхового ринку забезпечить активізацію ринку фінансових послуг України в цілому.

Наукова задача пошуку дієвих інструментів ефективного розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій, вирішенню якої присвячена дисертаційна робота, недостатньо вивчена зарубіжними та вітчизняними вченими, що свідчить про необхідність продовження наукового пошуку у заданому напрямку. Розвиток науково-методичних засад розвитку страхового ринку України є актуальним та має важливе теоретичне та практичне значення.

Ознайомлення зі змістом дисертаційної роботи та опублікованими результатами досліджень дозволяє підкреслити, що вирішення поставлених завдань є логічним та послідовним, а також відзначити глибину досліджуваної проблематики і новизну наукових доробок авторки. Висновки дисертаційного дослідження та відповідні рекомендації є достовірними, що підтверджується відповідними довідками про впровадження.

2. Зв'язок теми дисертаційної роботи з науковими планами, програмами, фундаментальними та прикладними дослідженнями.

Тематика дисертаційної роботи відповідає галузевим і національним науковим програмам і темам. Положення дисертаційної роботи опрацьовані відповідно до Стратегії сталого розвитку «Україна – 2030» (Указ Президента України № 5/ 201 від 12.01.2015 р.), Стратегії розвитку фінтеху в Україні до 2025 року (рішення Правління Національного банку від 9 липня 2020 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку надання державної підтримки страхування сільськогосподарської продукції» від 12.02.2022 р., Стратегії розвитку системи соціальних послуг в Україні на період 2021-2025 рр. (Наказ Міністерства соціальної політики №90 від 11.02.2022 р.), Програми медичних гарантій 2022 (Постанова Кабінету Міністрів України від 29.12.2021 р.), Стратегії кібербезпеки України (Указ Президента України №447/2021 від 14.05.2021 р.), Програм ЄС з інформаційно-комунікаційних технологій («Цифровий компас» COM(2021)00118 від 09.03.2021 р. та «Цифрова Європа» (DIGITAL) від 02.06.2021 р.) та ін.

Наукові положення авторки використовувались під час виконання науково-дослідних тем, над якими працює колектив вчених Сумського державного університету. Так, зокрема, дослідження впливу рівня інноваційності країн на розвиток страхування в країнах Східної, Центральної Європи та Азії враховано при підготовці звіту за науковою темою «Інноваційні драйвери зростання макроекономічної стабільності країни» (номер д/р 0121U114396). Висновки та рекомендації дисертантки, сформовані на основі аналізу основних трендів розвитку ринку страхування України на прикладі страхових премій та виплат Life, Non-Life та перестраховування, увійшли до звіту за темою «Трансформація фінансової системи та стратегічні пріоритети її розвитку» (номер д/р 0121U114477). Пропозиції авторки щодо сили, напрямку та часових горизонтів впливу динаміки кількості страхових компаній, їх активів, страхових премій та виплат, премій, переданих перестраховикам, на поточний рівень соціального розвитку в Україні увійшли як складова частина до наукового звіту за темою «Соціально-економічні виклики в умовах цифровізації суспільних відносин» (номер д/р 0121U114364). Авторські розробки щодо дослідження впливу діджиталізації на розвиток страхових інновацій (зокрема, іншуртек та кіберстрахування) враховані при підготовці звіту за науковою темою «Конвергенція економічних та освітніх трансформацій в умовах діджиталізації» (номер д/р 0121U114570).

3. Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

У дисертаційній роботі сформульовано та обґрунтовано ряд положень, які характеризуються науковою новизною та свідчать про особистий внесок авторки у розвиток існуючого та розроблення нового методичного інструментарію дослідження розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій.

1. Позитивної оцінки заслуговують розвинуті дисертанткою теоретичні засади визначення трендів зміни напрямків наукових досліджень та суспільного інтересу з питань розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій. Авторка, поєднавши бібліометричний аналіз, реалізований за допомогою інструментарію VOSviewer v. 1.6.10, Scopus Citation Overview tool, а також трендовий аналіз, здійснений за допомогою інструментарію Google Trends, формалізувала часові, структурно-змістовні, просторові закономірності розвитку страхування та страхових інновацій (іншуртек, кіберстрахування та інших) (С. 30-46, 169-183).

2. Суттєво відрізняється від існуючих розвинутий авторкою підхід до визначення трендів розвитку страхового ринку країн ОЕСР. Дисертантка застосовує методи описової статистики, динамічного та кореляційно-регресійного аналізу, а також формує інтегральний індикатор розвитку страхового ринку за допомогою адитивно-мультиплікативної згортки з урахуванням впливу вагових коефіцієнтів, визначених за допомогою факторного аналізу. На основі результатів дослідження встановлено наявність тісного і статистично значущого зв'язку між такими індикаторами, як «Відношення сукупних страхових премій до кількості працівників в страховому секторі», «Обсяг страхових премій до загальної кількості населення», «Частка Life страхування», «Відношення загальних страхових внесків до ВВП», «Частка страхового ринку серед країн ОЕСР» та «Частка іноземних страхових компаній». Визначено, що зі збільшенням значення обсягу страхових премій до загальної кількості населення країн ОЕСР на одиницю, частка Life страхування збільшується, а розрахований інтегральний індикатор розвитку страхового ринку країн ОЕСР протягом 2015-2020 рр. має позитивну динаміку (С. 77-101).

3. Істотне місце у дисертаційній роботі відводиться методичним засадам дослідження впливу динамічних змін на страховому ринку на трансформацію соціального розвитку України, інструментарієм реалізації яких виступають векторне авторегресійне моделювання та метод мультиплікативної згортки. Встановлено силу, напрямок, а також горизонти часової затримки впливу релевантних показників страхового ринку (динаміки кількості страхових компаній, їх активів, страхових премій та виплат, премій, переданих перестраховикам), а також результативності попередніх соціальних реформ на процеси трансформації соціального розвитку України (С. 106-125).

4. Заслуговують на увагу удосконалені дисертанткою методичні засади визначення напрямку та сили взаємозв'язку між рівнями розвитку агрострахування, аграрної галузі та продовольчої безпеки. Для цього дослідження авторкою використано систему регресійних рівнянь, побудованих

за допомогою структурного моделювання. Авторкою, на основі отриманих результатів, обґрунтовано необхідність формування широкого пулу страховиків та окремого адміністратора, який буде працювати на державно-приватній основі (С. 125-141).

5. Важливим науковим здобутком дисертантки є вперше розроблені методичні основи верифікації оптимальних взаємодій між зацікавленими сторонами в системі відносин «державна – страхові компанії – домогосподарства» в контексті розвитку добровільного медичного страхування в Україні. У даному контексті авторкою запропоновано поєднати методи описових статистик, багатофакторного регресійного моделювання та імітаційних ігор з використанням ітераційного методу Брауна-Робінсона. У дисертації визначено граничний рівень середньомісячного доходу домогосподарств, за якого максимізується участь українських домогосподарств в операціях медичного страхування, а також обсяг економії державних витрат на охорону здоров'я, якого можна досягти за цієї умови (С. 141-165).

6. До суттєвих здобутків авторки слід віднести подальший розвиток науково-методичних засад дослідження впливу рівня інноваційності країни на розвиток страхування. Запропонований авторкою підхід суттєво відрізняється від існуючих поєднанням тестів Бройша-Пагана та Хаусмана, методу головних компонент та панельного багатофакторного регресійного моделювання з випадковими ефектами. Проведені розрахунки дозволяють формалізувати функціональний вплив рівня інноваційності країн на розвиток страхування в країнах Східної, Центральної Європи та Азії (С. 183-200).

7. Суттєвим внеском у формування стратегії розвитку безпеки страховиків є запропоноване дисертанткою удосконалене науково-методичне обґрунтування потенціалу розвитку кіберстрахування в світі. Дисертанткою досліджено кількісні та експертні характеристики очікувань та реакцій представників світового бізнесу у сфері кібербезпеки. Окрім того, у дисертації запропоновано методичний підхід до розрахунку композитного індикатора потенціалу розвитку кіберстрахування шляхом побудови перехресної матриці нормалізованих релевантних показників та темпів їх приросту методом Портера, що дозволило формалізувати динамічні розриви між рівнем валових премій від кіберстрахування у світі та рівнем відповідного композитного індикатора (С. 200-217).

У цілому дисертаційна робота відзначається логічністю побудови, завершеністю, обґрунтованістю наукових положень та висновків, а також науковим стилем подачі матеріалу. Дисертація містить достатню кількість таблиць, рисунків, які містяться в основній частині роботи та виносяться в додатки.

4. Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій та їхня достовірність.

Детальне ознайомлення з науковими положеннями, рекомендаціями та висновками, що викладені у дисертаційній роботі Сідельник Н.Ю., засвідчило, що вони є достатньо повно дослідженими, достовірними та аргументованими. Зміст та структура роботи дозволяють підкреслити глибину дослідження, цілісність та обґрунтованість наукових положень, чіткість формулювання мети та змісту дисертаційної роботи.

Мета дисертаційного дослідження Сідельник Н.Ю., яка полягає у розвитку існуючих та формуванні нових науково-методичних підходів до дослідження розвитку страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій, відповідає обраній темі та досягнена у повному обсязі, а також узгоджена із сформульованими науковими завданнями, які вирішує здобувачка. Крім того, об'єкт та предмет дослідження узгоджені із метою та змістом роботи, а також коректно сформульовані.

Отримані наукові результати дослідження засновані на таких загальновизнаних та сучасних методах дослідження, як: бібліометричний та трендовий аналіз; метод описової статистики, динамічний та кореляційно-регресійний аналіз; метод адитивно-мультиплікативної згортки та факторний аналіз; багатофакторне регресійне моделювання та ітераційний метод Брауна-Робінсона; тести Бройша-Пагана та Хаусмана, метод головних компонент та панельне багатофакторне регресійне моделювання з випадковими ефектами, метод середніх та структурне моделювання; метод Портера. У дослідженнях дисертанткою проаналізовано, систематизовано та узагальнено широкий спектр результатів досліджень закордонних та вітчизняних авторів, використано інструменти Semopy, Gephi, VOSviewer, бібліотеки програмування VOSviewer v. 1.6.10, Scopus Citation Overview tool, Google Trends, STATISTICA 12, STATA 12, EViews та MS Excel.

5. Повнота відображення результатів дослідження в опублікованих наукових працях

На основі ознайомлення з текстом дисертації та опублікованими науковими працями можна зробити висновок про достатньо широке та повне оприлюднення основних результатів дисертації, висновків і пропозицій у наукових виданнях.

Основні положення дисертаційної роботи досить повно викладені в опублікованих за темою дисертації 15 наукових працях загальним обсягом 7,02 друк. арк., із яких особисто авторці належить 5,9 друк арк., зокрема 1 підрозділ у колективній монографії, 9 статей у наукових фахових виданнях України (зокрема, 1 – у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Web of Science та 1 – у виданні, що індексується міжнародною наукометричною базою Scopus), 5 публікацій у збірниках матеріалів конференцій.

Список зазначених праць повністю наведено в дисертації. Публікації відповідають вимогам до опублікування результатів дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії.

В опублікованих наукових працях розкривається сутність та зміст положень, задекларованих авторкою як такі, що містять елементи наукової новизни. В дисертації Сідельник Н.Ю. використані лише ті результати досліджень, які були отримані нею особисто. У публікаціях, виконаних у співавторстві, особистий внесок дисертантки відображено повною мірою. Кількість, обсяг і якість друкованих праць відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України (Постанови Кабінету міністрів України №44 «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 22 січня 2022 року).

6. Значення дослідження для науки та практики, шляхи використання його результатів

Результати дисертаційної роботи спрямовані на вирішення важливого науково-практичного завдання, що виявляється у розробленні нових та вдосконаленні існуючих підходів до розвитку страхування в умовах соціально-економічних трансформацій.

Практичне значення наукових результатів, одержаних в дисертаційній роботі, визначається прикладною спрямованістю висновків, рекомендацій та пропозицій авторки, а також обґрунтуванням методичного підґрунтя удосконалення бізнес-процесів страхової діяльності. Представлені у дисертації розробки є універсальними, тому можуть з успіхом застосовуватись страховими компаніями будь-якого розміру, форми власності та походження капіталу в контексті удосконалення андеррайтингу та власної політики подальшого розвитку.

Окремі авторські напрацювання можуть бути цікаві галузевим спілкам та асоціаціям при розробленні внутрішньої страхової політики і страхових продуктів та послуг.

Крім того, органами державного регулювання можуть бути прийняті до уваги окремі пропозиції здобувачки в процесі формування платоспроможного, стійкого, конкурентного ринку страхування в Україні (Національний банк України); у процесі реформи фінансового забезпечення охорони здоров'я та загальнообов'язкового медичного страхування в Україні (Міністерство фінансів України); під час формування загальнодержавної стратегії підтримки вітчизняних сільгоспвиробників в розрізі страхування ризиків від катастрофічних природних ризиків (Міністерство аграрної політики та продовольства України); у процесі трансформації механізму соціальної підтримки населення в межах переходу від державної допомоги до лайфового страхування (Міністерство соціальної політики України); під час роботи над розширенням функціоналу концепції «цифрової держави» в напрямку підвищення загального рівня страхової грамотності населення (Міністерство цифрової трансформації України).

Так, результати формування системи забезпечення стійкості страхового ринку в процесі аналізу кон'юнктури страхового ринку, а також аналізу сучасних тенденцій розвитку й прогнозуванню страхування Life, Non-Life та

перестраховання в Україні упроваджено в діяльність ПРАТ Страхової компанії «Провідна» (довідка № 1112 від 10 серпня 2022 р.); щодо визначення оптимальних взаємодій між зацікавленими сторонами в системі відносин «держава – страхові компанії – домогосподарства» в контексті добровільного медичного страхування – у діяльність ПРАТ страхова компанія «ВУСО» (довідка № 19-0778 від 22 серпня 2022 р.); щодо ідентифікації структурних зв'язків між динамікою розвитку агростраховання, аграрного сектору та рівнем продовольчої безпеки України – у діяльність Страхової Групи «ТАС» (довідка № 10 від 28 січня 2022 р.); щодо ідентифікації впливу розвитку Life, Non-Life та перестраховання на індикатори соціального розвитку домогосподарств України – у діяльність Страхової компанії «Українська страхова група» (довідка № 14/11-23/00001 від 10 лютого 2022 р.).

Крім цього, результати дисертації використані вченими Сумського державного університету під час підготовки та викладання дисциплін «Страхування» за темою 8 «Особисте страхування» та «Фінанси страхових організацій» за темою 1 «Організація фінансів страхової компанії» (акт від 07.09.2022).

7. Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності.

За результатами перевірки дисертаційної роботи Сідельник Н.Ю. на наявність ознак академічного плагиату встановлено коректність посилань на першоджерела для текстових та ілюстративних запозичень; навмисних спотворень не виявлено. Звідси можна зробити висновок про відсутність порушень академічної доброчесності.

8. Дискусійні положення та недоліки дисертаційної роботи

У цілому позитивно оцінюючи наукове та практичне значення одержаних Сідельник Н.Ю. результатів, слід підкреслити деякі дискусійні положення, що мають місце у дисертаційній роботі.

1. З метою комплексної характеристики розвитку страхового ринку країн ОЕСР (стор. 93-100, підрозділ 3.1) запропоновано побудувати відповідний інтегральний індикатор в основу якого покладено шість релевантних показників (відношення обсягу страхових премій до загальної кількості населення; частка Life-страхування; відношення загальних страхових внесків до ВВП; відношення обсягу сукупних страхових премій до кількості працівників в страховому секторі; коефіцієнт перестраховання та частка страхових премій, які зберігаються на рахунках страхових компаній). Авторці доцільно було б надати більш детальне обґрунтування вибору саме цих шести показників, оскільки поза увагою залишились показники характеристики рівня страхових виплат, інвестиційної діяльності страхових компаній, покриття юридичних та фізичних осіб страховими послугами.

2. Безумовно високу наукову цінність та практичне значення має науково-методичний підхід до оцінювання впливу динамічних змін на страховому ринку на трансформацію соціального розвитку України, проте більшої уваги, на нашу думку, необхідно було б приділити перевірці отриманих результатів на

адекватність (стор. 105-124, підрозділ 2.1). Так, встановлено, що лайфове страхування впливає на інтегральний індекс соціального розвитку найбільш швидко порівняно з іншими видами страхування, такий вплив вже буде відчутним через два роки. Дані результати викликають сумніви, оскільки страхові випадки настають в межах цього виду страхування набагато рідше, чим, наприклад, в межах медичного страхування.

3. Цікавою є пропозиція дисертантки щодо створення аграрного пулу та подальшого обов'язкового передання частини ризиків до новоствореної державної перестрахової компанії (стор. 124-127, стор. 138-140, підрозділ 2.2). Підтримуючи положення авторки щодо необхідності обов'язкового перестрашування аграрних ризиків, більш доцільним з точки зору якості надання послуг, диференціації покриття ризиків та надійності виплат, на нашу думку, є перестрашування у світових лідерів, таких як Swiss Re, Munich Re та інші.

4. З метою дослідження впливу рівня інноваційності країни на розвиток страхування авторка використовує панельне багатофакторне регресійне моделювання з випадковими ефектами, а в якості інформаційної бази обрані незалежні змінні (описують інноваційність країни), контрольна змінна (ВВП на душу населення), залежні змінні (описують страхову діяльність в державі) (стор. 182-197, підрозділ 3.2). Незрозумілим залишається ступінь обґрунтованості отриманих результатів, оскільки показники характеристик інноваційності досліджуваних країн характеризують усі галузі та сфери діяльності в державі, а не тільки те, що стосується страхової діяльності.

5. Авторкою запропонований новітній підхід до оцінювання потенціалу розвитку кіберстрахування на основі узагальнення в межах композитного індикатора кількісних та експертних характеристик очікувань та реакцій представників світового бізнесу у сфері кібербезпеки шляхом застосування матричного підходу за методом Портера (стор. 198-215, підрозділ 3.3), проте порівняння отриманих результатів здійснено тільки зі світовими преміями з кіберстрахування. Дисертаційна робота, мала би більше практичне значення за умови аналізу українського ринку кіберстрахування та деталізації видів кіберзагроз, які актуальні для фізичних, юридичних осіб та держави, а також потенційно підлягають страхуванню в Україні.

6. Підтримуючи здобутки авторки в розрізі напрацювань методологічних засад щодо взаємозв'язку страхового ринку та трансформацій соціального розвитку, агрострахування та аграрного сектору, системи відносин в розрізі «державна – страхові компанії – домогосподарства» й потенціалу розвитку кіберстрахування доцільно було б сформулювати дорожню карту реформ системи державного регулювання страхуванням в Україні на коротко та довгостроковий період. Врахування отриманих результатів авторки дозволяє визначити декілька сценаріїв (песимістичний, оптимістичний та реалістичний) тактичного та стратегічного управління страховим ринком України, що особливо актуально в умовах війни та дозволило б максимально швидко досягти позитивного ефекту для національної економіки.

Незважаючи на вищенаведені зауваження, важливо підкреслити позитивну оцінку виконаного дослідження і зазначити, що зауваження не знижують наукову й практичну цінність дисертаційної роботи.

9. Загальний висновок та її відповідність установленим вимогам

Дисертаційна робота Сідельник Н.Ю. на тему «Розвиток страхування в контексті інноваційних соціально-економічних трансформацій» є автентичною за змістом: її зміст відповідає визначеній меті та поставленим завданням, які вирішені у процесі дослідження, основні положення роботи, які виносяться на захист, містять елементи наукової новизни.

Логіко-структурна побудова дисертації демонструє володіння авторкою методологією економічного дослідження, забезпечує доступність сприйняття викладеного матеріалу.

Всі положення, які винесено на захист, мають наукову новизну, їх рівень («вперше», «набули подальшого розвитку», «удосконалено») визначено коректно. Структура й обсяг роботи відповідають встановленим вимогам.

Загалом дисертаційна робота Сідельник Наталії Юріївни відповідає вимогам постанови Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії» від 12 січня 2022 року № 44, а її авторка – Сідельник Наталія Юріївна, заслуговує на присудження ступеня доктора філософії з галузі знань 07 «Управління та адміністрування» за спеціальністю 072 «Фінанси, банківська справа і страхування».

ОФІЦІЙНИЙ ОПОНЕНТ:

Доктор економічних наук,
професор, професор кафедри
фінансів та цифрової економіки
Державного університету
«Житомирська політехніка»

Андрій ПОЛЧАНОВ

Підпис Полчанова А.
Засвідчую:
Учений секретар
Житомирська політехніка
Лариса Скрибко

